

А.К.В.І.Л.О.Н.

100 років від дня заснування видавництва (1921-1923)

У вересні 1921 р. Федір Федорович Нотгафт разом із Вальєром Морисовичем Кантором організували приватне видавництво «Аквілон», яке спеціалізувалося на видавництві літератури з мистецтва. Власником видавництва був пристрасний бібліофіл В. М. Кантор інженер-хімік за освітою. Художнім керівником виступав юрист за фахом, а за покликанням колекціонер та цінитель мистецтва Ф. Ф. Нотгафт.

Ф.Ф. Нотгафт писав, що головною метою “Аквілона” *«...был не коммерческий расчет, не ориентация на книжный рынок, а исключительно поощрение книжно-полиграфического искусства»*.

Тираж становив 500-1500 примірників. Це були переважно твори класичної літератури з ілюстраціями кращих художників того часу: О.М. Бенуа, К.А. Сомова, М.В. Добужинського, Б.М. Кустодієва та ін. Частина тиражу видань друкувалася на папері кращої якості. Книги нумерувалися або розфарбовувалися від руки, деякі екземпляри були іменними.

Портрет Федора Федоровича Нотгафта. Малюнок Б. Кустодієва, 1910 рік.

Аквілон у перекладі з латинської мови Aquilo (aquilonis) – північний вітер.

Кожен екземпляр виданої «Аквілоном» книги, мав видавничий печатний знак, розміщений на авантаулі, виконаний чорно-білою графікою. Марка представляє собою алегоричну композицію, яка взята в овальну, а потім у прямокутну рамку. На нижній частині представлена назва видавництва. Марка видавництва була розроблена художником-графіком Мстиславом Валеріановичем Добужинським. Він асоціював видавництво з північним вітром, який летить, немов би орел.

Мстислав Валеріанович Добужинський (1875-1957) - художник, графік, театральний художник, викладач, мемуарист.

Видавництво випустило лише 22 книжки, але кожна з них займала виняткове місце в книжковій продукції тих років. Видання «Аквілону» різноманітні за тематикою. Серед них 8 видань творів російської художньої літератури, 2 - твори зарубіжних авторів, 3 - присвячені розробці мистецтвознавчої тематики, 2 - творчості окремого художника, 6 представляють цикли робіт художників «Мира искусств». Характерною рисою видавництва «Аквілон» було художнє оформлення книг та високий рівень поліграфічного виконання. Книжкові ілюстрації були виконані видатними художниками об'єднання «Мир искусства». За цей короткий проміжок часу у видавництві працювали О. М. Бенуа, В. Белкін, Г. С. Верейський, М. В. Добужинський, Б. М. Кустодієв, К.С. Петров-Водкін та інші.

Сьогодні всі книги видавництва «Аквілон» є бібліографічною рідкістю.

У ЦНБ зберігається 16 книг видання «Аквілон».

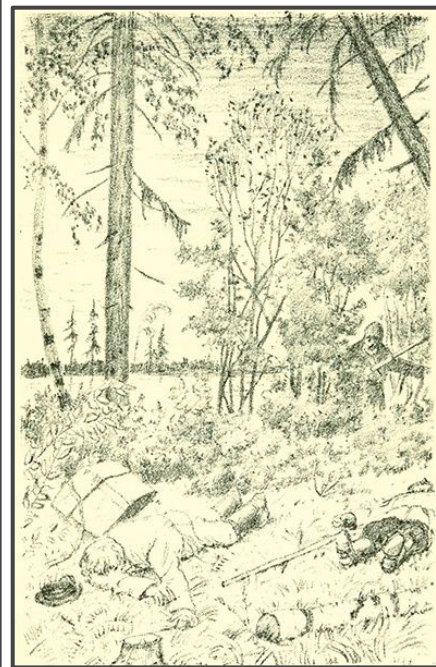

На початку 1922 р. було видано твір «Скупой рыцарь» Олександра Сергійовича Пушкіна. Книга вийшла накладом у 1000 примірників, із них 60 іменних і 940 нумерованих. Примірник має кольорову обкладинку із зображеннями лицарських обладунків та гербом у центрі, з прізвиськом автора та назвою твору. Титульний лист розмальований у готичному стилі. Текст взятий у геометричну рамку, на трьох сторінках є окремі ілюстрації до кожної сцени. Заставки і кінцівки виконані чорно-білою графікою. Вся книга містить середньовікову рицарську емблематику. На кожній ілюстрації є підпис художника М. В. Добужинського.

«Шість стихотворень Н. А. Некрасова» (1922).
Збірник було видано до 100-річчя від дня народження Миколи Олексійовича Некрасова. У книзі зібрані шість віршів: «Влас», «Коробейники», «Дядюшка Яков», «Пчелы», «Генерал Топтыгин», «Дедушка Мазай и зайцы».

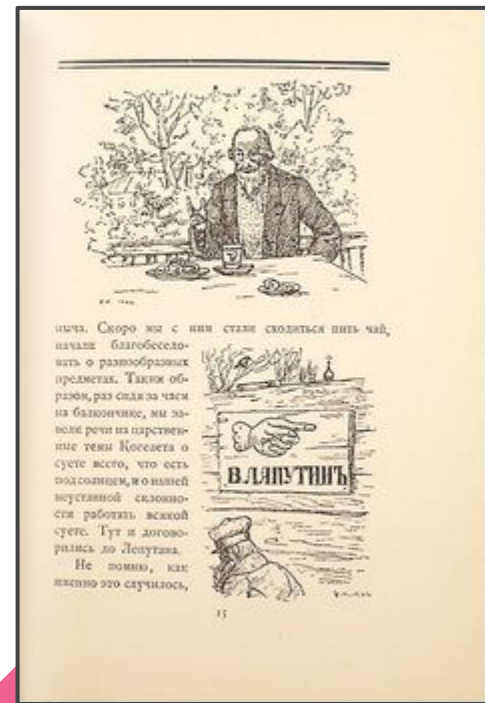
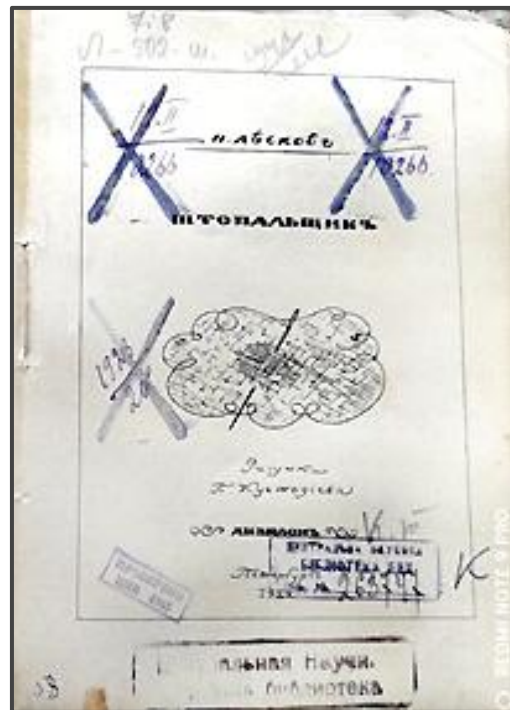
Збірник вийшов накладом 1200 примірників, із яких 60 іменних і 1140 нумерованих. Книга надрукована на цупкому білому папері. Марка «Аквілон» розміщена на авантитулі. У цьому творі ілюстрації оформлені чорно-білими автолітографіями Б. М. Кустодієва. Це видання було визнано шедевром.

У березні 1922 р. вийшов твір Миколи Семеновича Лескова «Тупейный художник» ілюстрований М. В. Добужинським. Книга надрукована накладом у 1500 примірників. Серед інших видань ця книга вирізняється композицією на обкладинці. Примітними у виданні є мальовані у прямокутних рамках декоровані буквиці. Книжкові ілюстрації чорно-білого кольору. Ілюстраційні роботи Добужинського відносять до шедеврів мистецтва ілюстрації, де малюнок зливається з текстом.

Цього ж року у липні був виданий ще один твір М. С. Лєскова «Штопальщик». Книга надрукована накладом 1000 примірників. Обкладинка має кольорове ілюстративне графічне оформлення з художньою композицією у центрі. До кожного розділу використано сюжетні заставки і кінцівки. Текст супроводжується багаточисельними ілюстраціями, під якими стоять ініціали художника Б.М. Кустодієва. Ілюстрації яскраво передають зміст цього твору.

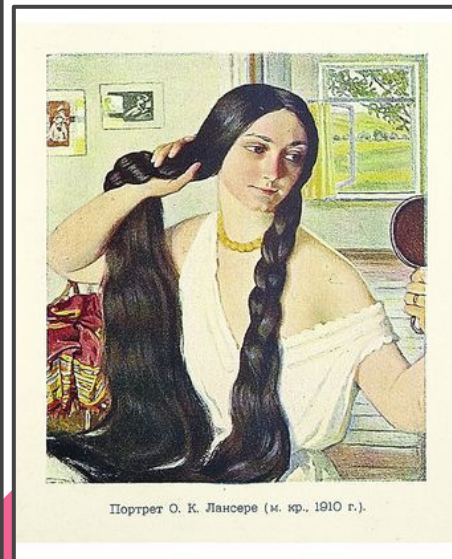
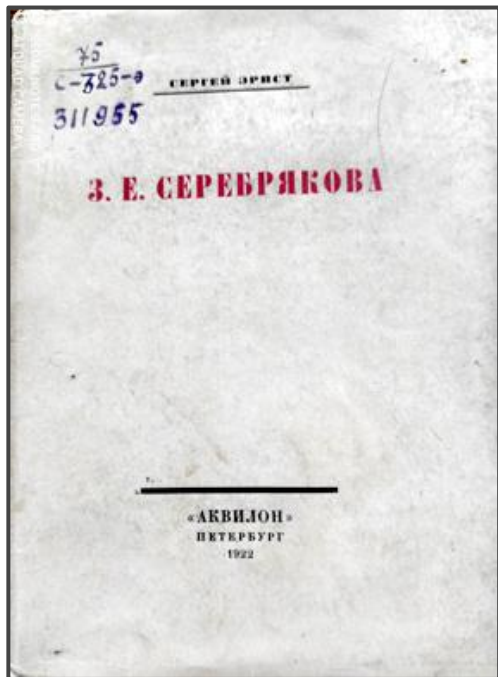

Серед творів зарубіжних авторів видавництво «Аквілон» у серпні 1922 р. надрукувало збірник оповідань французького письменника Анрі де Реньє «Три рассказы». До збірника увійшло три розповіді: «Сыны герцога де Невр», «Портрет любви» та «Личико». Переклад оповідань здійснила Є. П. Ухтомська. Малюнки виконав молодий художник Д. Бушен. Книга вийшла накладом 500 примірників, із яких 75 були іменні, 25 розмальовані від руки (№ I-XXV) і 400 – нумерованих арабськими цифрами (№ 1–400).

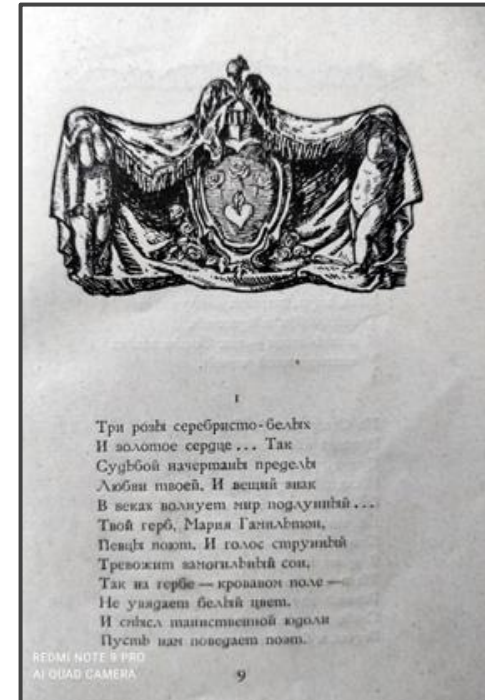
Наш примірник не нумерований і має чорно-білі ілюстрації. Назва книги, ім'я та прізвище автора та художника і вихідні дані відтиснуті курсивом золоту фарбою у золотій рамці у вигляді спадаючої тканини. До кожного оповідання є окремий шрифтовий шмуцтитул і сюжетно-ілюстрований шмуцтитул з назвою твору французькою мовою. Кожне оповідання і кожен розділ книги відкриває заставка, а завершує кінцівка. До першої розповіді виконано дві сторінкові ілюстрації, а до двох наступних по одній. Ілюстрації відтворені у техніці цинкографії.

У 1922 р. «Аквілон» видає книгу Сергія Ростиславовича Ернста, присвячену творчості видатної художниці «срібної доби» Зінаїді Євгенівні Серебряковій. З. Є. Серебрякова належала до кола художників із об'єднання «Мира искусства». Деякий час вона проживала у Харкові (1919 - 1920) і працювала в архівному музеї університету. До книги увійшли 13 кольорових світлин робіт З. Серебрякової. Тираж книги становив 1000 примірників. На фронтисписі поміщено одну із картин художниці, яка відображає характер усієї книги та ілюструє творчість авторки. Це прижиттєве видання і для автора і для художниці.

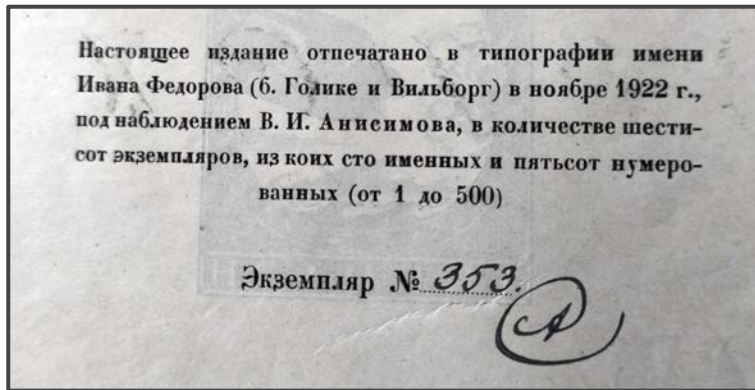

У 1922 р. була видана книга Георгія Івановича Чулкова «Марія Гамільтон». Книга вийшла накладом 1000 примірників. Є антикварною, бо це прижиттєве видання автора. Над оздобленням обкладинки, авантитулу, титульної сторінки, заставок, кінцівок та малюнків працював чудовий російський художник і графік Веніамін Белкін. Обкладинка містить ілюстрацію із зображенням рицарської тематики. Текст супроводжується ілюстраціями, які передають події, описані у поемі. Мальовані обкладинка, авантитул, титульний лист, заставка, кінцівка і вісім малюнків у тексті виконані цинкографією.

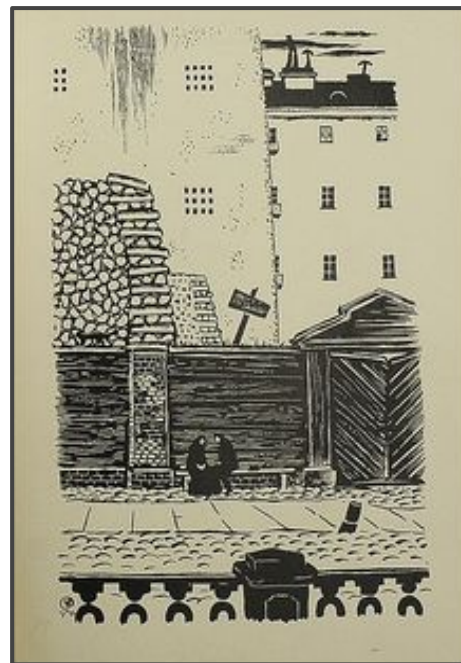

Наймонументальнішим виданням «Аквілона» вважається альбом Олександра Бенуа «Версаль», який відтворює серію акварелей художника. Видання 1922 р. вийшло накладом у 600 примірників, 100 із них – іменні, 500 – нумеровані.

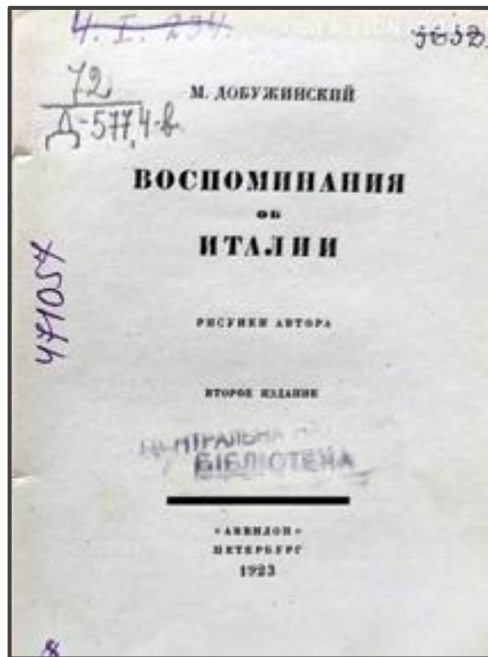
У ЦНБ зберігається три примірники цього видання – два з них нумеровані – №64 і № 353, ймовірно з підписом ученого поліграфіста та історика книги В. І. Анісімова. Титульний аркуш, дві заставки і дві кінцівки до тексту оформлені О. Бенуа, він же є автором вступної статті опису Версаля. У альбомі міститься 27 ілюстрацій, які відображають палаци, парки, фонтани, ставки, паркову скульптуру.

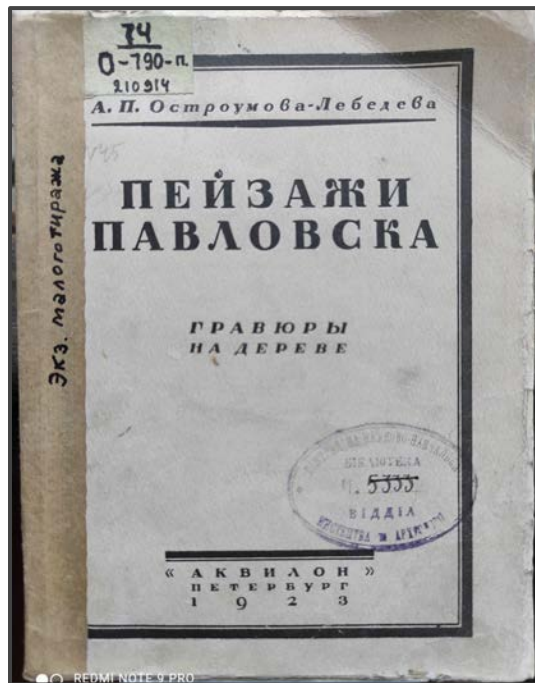
Одним із кращих видань «Аквілону» вважається книга «Белые ночи» (1923) Федора Михайловича Достоевського. Видання вийшло накладом 1000 примірників. Відомості про книгу містяться на титульній сторінці, яку прикрашає ілюстрація із зображенням білих ночей Петербургу. Художнє оформлення книги художником М. В. Добужинським. На кожному малюнку значиться автограф та рік створення. У тексті розміщено вісім чорно-білих сторінкових ілюстрацій. Крім того, у книзі є графічні прикраси – п'ять заставок і чотири кінцівки.

У 1923 р. накладом у 1000 примірників вийшло друге видання твору М. В. Добужинського «Воспоминания об Италии». Книгу оформлено авторськими графічними малюнками, які повноцінно ілюструють італійські пейзажі. Цікавою є манера виконання малюнків до цього твору, тут вперше була застосована техніка «гаттографії» – видряпування голкою на чорному ґрунтованому картоні. Такий спосіб дозволяє отримати чітке і якісне виконання білих штрихів, які неможливо зробити ні пензлем, ні пером.

У 1923 р. вийшла праця майстра гравірування Анни Петрівни Остроумової-Лебедевої «Пейзажи Павловска в дерев'яних гравюрах». Книга вийшла накладом 800 примірників у друкарні імені Івана Федорова. Автор роботи намагалася передати красу міста Павловська технікою гравіювання на дереві. Заставки та кінцівки до тексту виконані автором книги, над оформленням обкладинки працював художник-графік О. М. Лео. У книзі представлені 20 малюнків ксилографій.

Збірник статей радянського мистецтвознавця, художника і педагога Миколи Ернестовича Радлова «О Футуризме» вийшов у 1923 році. Автор роботи виклав своє бачення розвитку мистецтва кінця XIX – першої чверті XX ст. Книга вийшла накладом 1000 примірників у видавничій шрифтовій обкладинці роботи М. Е. Радлова.

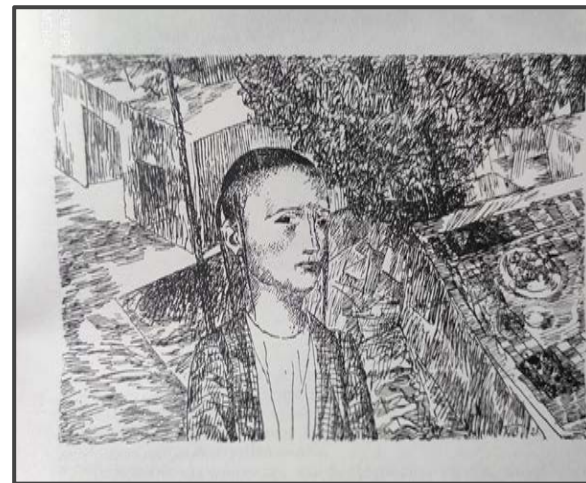
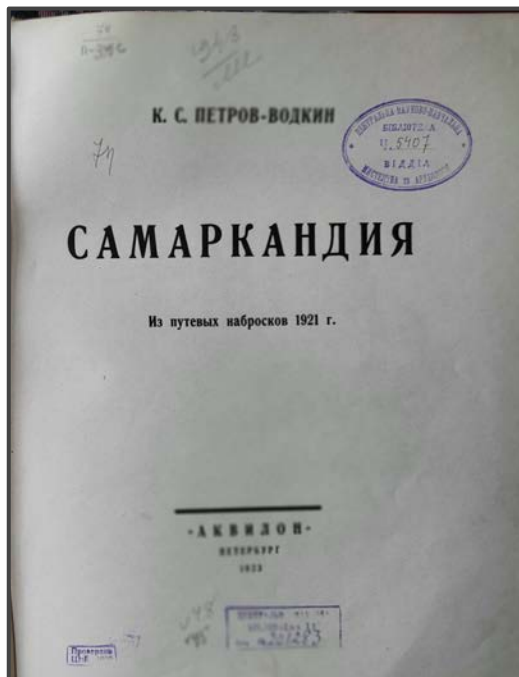

ПЕРЕЧЕНЬ СТАТЕЙ

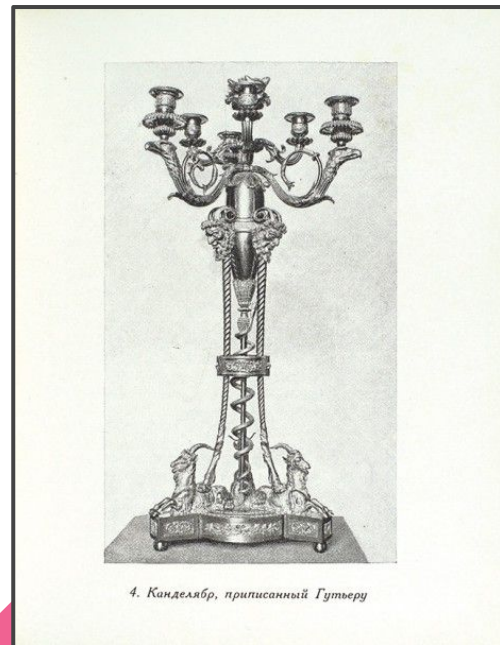
	Стран.
Вступление. О мертвых для живых	5
1. Футуризм и критика	15
2. Новое искусство и его теории	30
3. О беспредметном творчестве	42
4. „Вещь“	49
5. Выставка „Обзор новых течений“	57
6. Академия или Вхутемас?	60
7. Назад к искусству!	66

Книга «Самаркандия. Из путевых набросков 1921 г.» Кузьми Сергійовича Петрова-Водкіна, який у 1921 р. був учасником експедиції до Туркестану, організованою Академією історії матеріальної культури. Метою експедиції було вивчення стану архітектурних та історичних пам'ятників. Весь колорит старовинного східного міста передав К. С. Петров-Водкін у своїх ілюстраціях. За виключенням обкладинки всі ілюстрації чорно-білі. У виданні міститься 22 малюнки. Книга вийшла накладом 1000 примірників .

До списку видань «Аквілону» увійшла серія книг «Беседи по прикладному искусству», яку видавництво започаткувало у травні 1923 р. Першою книгою цієї серії став нарис П. П. Вейнера «О бронзе» (1923). Обкладинка, заставки і кінцівки виконані Д. Д. Бушеном. Написи на обкладинці виконав художник типографії Івана Федорова – Олександр Миколайович Лео. У книзі розміщено 11 аркушів ілюстрацій, виконаних автотипією. Книга вийшла накладом у 1000 примірників.

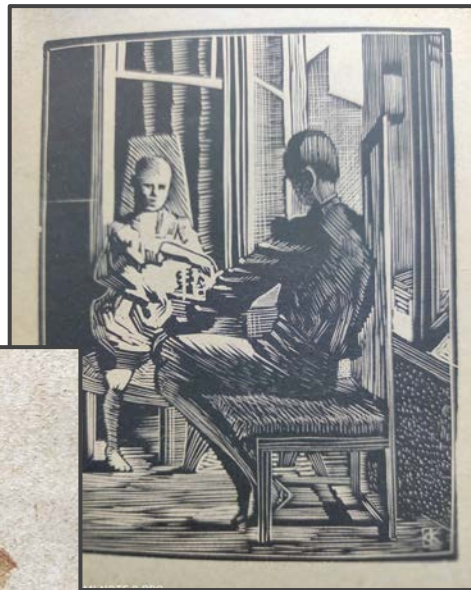
Книга Всеволода Воїнова «Гравюры на дереве, 1922–1923» надрукована у типографії Івана Федорова під наглядом В. І. Анісімова, накладом 600 пронумерованих примірників.

У наших фондах зберігається примірник під №157 ймовірно з підписом ученого поліграфіста та історика книги В. І. Анісімова.

Настоящее издание напечатано в типогр. им. Ивана Федорова (б. Голике и Вильборг) в мае 1923 года, под наблюдением В. И. Анисимова в количестве 600 пронумерованных экземпляров.

Экземпляр №157
A

ПЕРЕЧЕНЬ ГРАВЮР

1. Т. В. Воинова	11. В Румянцевском сквере
2. За чтением	12. Ночное
3. У «буржуйки»	13. Охотник с собакой
4. За чтением	14. Голова лошади
5. Шахматисты	15. Долина р. Тосны
6. Ковка лошади	16. Вестибюль Русского Музея ночью
7. Сапожник	17. Лошадь
8. Прачка	18. Торговец
9. Задворки	
10. Деревенский двор	19. Торговец цветами (по рисунку Б. М. Кустодиева)

Продовжує серію прикладного мистецтва робота Альфреда Миколайовича Кубе «Венеціанское стекло». Книга оформлена ілюстраціями зразків венеціанського скла, які зберігаються в Ермітажі. Художнє оформлення книг здійснив представник об'єднання «Мира искусства» Д. Д. Бушен, створивши прекрасну графіку для заставок та кінцівок розділів. Обкладинки книг оформив художник О. М. Лео. Це остання, 22-га книга видавництва «Аквілон».

Настоящее издание отпечатано в Государственной типографии имени Ивана Федорова Петроград, Звенигородская 11, в сентябре 1923г., в количестве 1000 экземпляров. Заставки и концовки работы Д. Д. Бушена. Надписи на обложке рисовал А. Н. Лео

У 1923 році, через фінансові проблеми, для діяльності видавництва «Аквілон» настають несприятливі часи. Опинившись у скрутному становищі видавництво змушене було припинити свою діяльність.

Незважаючи на короткий період свого існування, видавництво «Аквілон» внесло свій величезний внесок у підвищення книжкової культури того часу. Ці книги стали чудовими зразками, еталонами ілюстрованих видань.

Виставку підготували:

- *Проць Наталія Василівна*, гол. бібліотекар відділу книжкових пам'яток, цінних видань і рукописів
- *Байрамова Каріна Іванівна*, зав. сектору культурно-просвітницької роботи Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна